

خاملزه هلدیه

بر چی کتاب

مسلمه لرننگ اسلامیتده گی حاللری

کتابننگ آخرنده مسلمه لرننگ بو کونده گی حاللرینی کورستان
بش اوچه رسملر باردر.

ناشری:

صباح کتب خانسی

КАЗАНЬ.
Типо-литография Императорскаго Университета.
1909.

تیس 20 نین

«شرق کتابخانهسی» مصارفی ایله

یا شما باصلوب چقدی:

۳۰ نین	فرید وجدی - ذاکر قادری	مدنیت واسلام
» ۱۵	رضاءالدین بن فخرالدین	آمریقا فکری
» ۲۰	ادریس بغدادنی	زلیحه ایله فاطمه
» ۳۵	قاسم امین - ذاکر قادری	تحریر المرأة ترجمهسی
» ۳۵	قاسم امین - ذاکر قادری	المرأة الجديدة ترجمهسی
» ۴۵	موسی عبدالله	سومک واولنمک

تیزدن باصله چقدری:

امام عزالی	رضاءالدین بن فخرالدین
قیامت	عباض اسعافی
روسیه مسلمانلری	موسی بیگیف
سوداگر بالالری	شاگر محمدیارف.

«شرق کتابخانهسی» بوندن سوکوره و عائله کتابخانهسی
اسمیه صرف قادینلرک حقوق و حریتنه دائره، تنویر افکارلرینه
خادم رساله لر نشر ایده چکدر.

Адресъ: Орскъ, Оренб губ. Ахмеду Исхакову.

خانلار ھەلىپە

بىرىنچى كىتاب

مىسىمەلەرنىڭ اسلامىتدەگى ھاللارى

كىتابنىڭ آخىرىدە مىسىمەلەرنىڭ بىر كۈندەگى ھاللارىنى كۆرسىتىش
بىش لۇھە رىسىملىرى باردۇر.

ناشرى:

صباح كىتابخانىسى

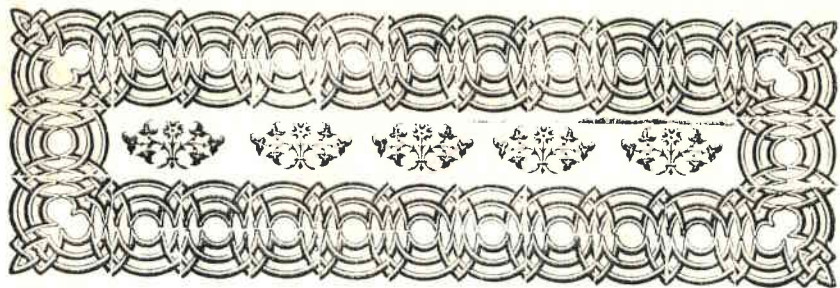
КАЗАНЬ.
Типо-литографія Императорскаго Университета.
1909.

ئەۋلاد گۈزۈپىسى

www.ewlat.org

www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

مىسىلمەلەرنىڭ ئىسلامىيەتدە كىيىم-كەچىمى.

بىز بۇندە ئىسلامىيەتنىڭ خاتۇنلارغا نىپىچىك قارادىغىنىنى ئىزاھ قىلالايمىز. خىزىرىت رىسول كە قىدىرلى عىربىستان و شىرق خاتۇنلارنىڭ نىيى حالىدە بولدىغىنىنى ئىفصىلا آڭلاقتاننىڭ بىرىندە، خىزىرىت رىسولنىڭ ئىنلار ئىچىن نى قىلمىغىنىنى يىخۇدىنى قىلورغا ئىرشىدىغىنىنى قارايەچقىمىز، بۇ مۇسئەلەنى مەكۇر سورتىدە مەكەمە، بىر جەھەتتىن، كىيىمە چىكىدە مىسىلمەلەرنىڭ حاللىرى نىپىچىك بولدىغىنىنى بىلورگە و اىكىنچى جەھەتتىدە بىعض سىطىحى كىكىمىلەرنىڭ و عالمىلەرنىڭ «ئىسلامىيەت كۆپ خاتۇن ئالورغا اىختىيار بىرە» دىگان سوزلارنىنى رىد قىلورغا بىزگە ياردەمچى بولاچقىدىر. عىربىستاننىڭ و ئىنلارنىڭ اطرافىنىڭ بولغان يىرلاردا خاتۇنلارنىڭ حالى ئىسلامىيەتتە قىدىرلى اىلنىڭ ئىچىر سورتىدە بولمىشىدىر. اىرانىدە مىثلا، خاتۇن بىر جارىيە بولمىشىدىر؛ ھەر وقت يورۇتلارنىدە يىابلودە ئوردۇقلارنىدىن يىاقتى كۆنلارنى كورمىمىشىلەر. مىلكى نىظاملەر خاتۇنلارنى صائىنارغا رىخصت قىلغان كىبك دىنىنى نىظاملاردا ئىناسىنىنى، ئووغانلارنىنى و باشقىە يىاقىنلارنىنى نىظاملانورگە رىخصت قىلمىشىلاردا. ئىندىن باشقىە اىران خاتۇنلارنىنى عىمىرلارنىڭ مەعىن و قىتلارنىدە اوزلارنىڭ ھەر وقت ئورا ئورغان يورۇتلارنىدىن چىغوب چىتىدە ئىچىر يورۇتلاردا داخىمالاردا ئورورغا مەجبۇر بولوب، ئىنلارغا آش و باشقىە نىرسەلەر كىيىم-كەچىمىلەر قولاقتى و بۇرۇن ئىشكىلارنىنى ئاپلاپ و قوللارنىنى چوپىراڭ اوراب

كىيىمىشىلەر. ئىنلارغا ئىيىم، بىچىرانو صائىنارمىشىدىر. بىيوك آدىملارنىڭ و بىعضا شاھلارنىڭ قىزلىرىنى ئىنا خىيىل نام بىر مەبۇد كە ئىقدىم قىلوب مەكۇر مەبۇدنىڭ كاهىنلارنى اول قىزىلارغا مەلۇم اشلەر قىلمىشىلاردا. خاتۇنلارنىڭ عاۋلەلارنى اىچىندە ھىچ بىر حقوقلارنى بولمىشىدىر. اىرلەر، خاتۇنلارنىڭ مىستقل خواجهلارنى بولدىقلارنىدىن ئىنلار اىلە باشقىە روىسنى شىلەرگە قىلونا ئورغان مەاملەلارنى قىلمىشىلەر.

عىربىستاننىڭ اوزىندە خاتۇنلارنىڭ حاللىرى دىقىدە آغىرراق بولمىشىدىر. قىز بالانىڭ ئووغانلارنىنى عىرب ئىچىر علامت صائىب مەبۇدلارنىڭ آچولرىنىدە كىيىم قىلمىشىدىر. عىرب اوزىنىڭ قىز بالانىنىنى قومغە كومىشى، جارىيە قىلوب صائىمىش يىخۇد بىر كىپراڭ نىرسەسىنىدە آلماشمىشىدىر. نىكاح مەقدىس بىر عىبادت بولمى بارى ائىفاقتى و جۇدە كىيىلگان بىر عادى حالى دىيە عىد قىلمىشىدىر. نىكاحقا مەتعلق بولغان مادى و مەعنىوى ھىچ بىر حقوق بولمىشىدىر. خاتۇن اىلە اىر ئىلادىكلارنى و قىتلارنىدە بىر بىرىدىن كىيىمە آلمىشىلەر؛ اىرنى عاۋلەسىنىدە باغلامىش و خاتۇنلارنىدىن اىرلماسقىە مەجبۇر قىلمىش بىر شى بولسى، اولدە: اىرنىڭ خاتۇنلارنىڭ يىاقىن قوتلى ئووغانلارنىدىن قورقۇوى بولمىشىدىر. بۇيىلە بولوبچىلىقتى مەشھۇر مۇرخ ئابورىنىڭ ئىزاھ قىلدىغى شول واقىئەسىنىڭ كوزل كورنىمىكىدە: مەكەلەلەر آراسىدە بولمىش بىر مەربەدە بىر ئىرفىنىڭ خاتۇنلارنىدە اىرلەر اىلە بىر اىر چىقىمىشىلەر. خاتۇنلارنىڭ رەبىسەلەرى ا بوسىفاننىڭ زوجهسى ھىند بولوب ئىنلار اىرلارنىنى جىرلەر، ئىنبورلار اىلە غىبىرتلاندىر مىشىلەر. مەكۇرەلارنىڭ اىرلارنىنىدە خىتابا جىرلاغان جىرلارنى: «غالب بولسىمىز كۆپ قىلارمىزغا آلورمىز؛ مەغلۇب بولسىمىز كۆپ ئىشلاپ كىيىمىز» مەفھۇمىدە بولمىشىدىر.

ئىسلامىيەتنىڭ ئىظھورىنىدە قىدىرلى ھىچ بىر شى اىلە مەھدود بولمىغان ئىعدۇد زوجهات كىمالت درجەسىدە بولمىشىدىر. عىربىستاننىڭ بىيوك آدىملارنىڭ بىرىسىنىڭدە ۲۵ - ۱۵۰ دن كىيىم خاتۇنى بولمىشى، ھىتى ۱۰۰ خاتۇنلارنى عىربلەر بىلە بولمىشىدىر. ھىچ بىر حقوق ئىنسانىيەلەرى بولمىدىقنى خاتۇنلارنى نام اىزلمىشىلەر. ئىنلار اوزلارنىڭ اىرلارنىدىن و اىر ئووغانلارنىدىن مىراث آلا

آلماھشلر. مقدس سانالغان عادت بوینچە قزىنىڭ آناسى قزىنى نى نلاسه شونى اشلرگە اختىيارلى بولمىشدر. كۆپ وقتدە بېشىكەڭگى بالاسىنى بىر آدمگە نىكاحلاندىمىش درىتى وعدە قىلمىش؛ قز ايسە اوسوب بلوغىتىنە يىنكاج رد قىلا آلماھىشدر. حضرت رسول ايسە اوزىنىڭ بىرى خىطبەلرنە بو وحىيانە معاملەنىڭ عليھىنە چىن قلىبىدىن واخلاص ايلە قارشى طورمىشدر. بو مقدس وگوزل قىلبلى بىوك آدمنى بىگراڭك طىچسىزلاندىرغان نرسە، خاتونلرنىڭ يىتمىلرنىڭ وغرىبلرنىڭ حاللىرى بولمىشدر. قرآننىڭ ايك گوزل واينىڭ بلىغ واينىڭ تاثيرلى آيتلىرى خاتونلر، يىتمىلر وغرىبلر حقىمە بولغان آيتلردر. قرآنندە خاتونلرە دائر «سورة النساء» بولوب اوزون و آچىقتىر. يالسىز شوشى دە دىن اسلامنىڭ خاتونلر مسئلەسىنە نىمىشدر اھمىت بىردىگىنى بىك آچىق كورساتمىكەدر. بو سورە، جاهلىت زمانىنىڭ غى عرب مشركىنى اوزىنىڭ كوتماگانلىقى واوتكونلىكى ايلە حىرتە قالدردىمىش: «اى انسانار! سزنى بىر شىدىن ياراطمىش اللەدن قورقۇڭز» سوزلىرى ايلە باشلانمىشدر. بو سوزلر عرب مشركىنە، اوزىنىڭ فكلرلىنە اعتقادلىرىنە تمام، تمام مخالف بولغانلىق بىچون غايت نىرتلى كورنەمىشدر. بو سوزلردە ايرلر ايلە خاتونلرنىڭ بىر شىدىن ياراطلوب چىناب حق عىندەك اوزلرنىڭ اشلرىنە مساوى صورنىڭ جواب بىرەچكلرىنى آڭلاطدىلرنىن زور طاوشلرغە سىب بولمىشدر. قرآن ايك اول، عربلرنىڭ اوز قزلىرىنى تىرىلاي قومغە كومو عادت قىبىلەرنىڭ عليھىنە قىيام قىلمىشدر. بو مسئلە حقىندە قرآنندە ايكى اورندە سويلانمىكەدر. بىرىندە جەننىڭ عىلىنى غايت آچىق صورندە تصوير قىلغاننىڭ سوڭىدە اوتكون حىلى عربنىڭ آلدىنە شوبلە بىر رسم قوبادىر: عرب اوزىنىڭ بالاسىنى قومغە كومىش، بالاسى ايسە آتاسىنىڭ ايتاگىنە يابىشوب: «نېنىدى گىناھم بىچون سىن مېنى اولتەرسىڭ» دىە صورامىكەدر. ايكىچى اورنىڭ جىننى، عربنىڭ قىلبى حىسى قىناعتلانورلك تصوير قىلغاننىڭ سوڭىدە: «بالالركىزنى اوتىماڭز» دىمىشدر. حضرت

ئەۋلاد گۈزۈپىسى

www.ewlat.org

www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازىلار ئامبىرى

رسول اوزىنىڭ عىرىندە، عربلرنىڭ بو عادتلىرىنىڭ ناچارلىغىنى اوزلرىنە ھر وقت آڭلاتورغە اجتهاددە بولمىشدر. مىنلا، فتح مەكە سوڭىدە اسلامىنى قبول قىلغان عربلرنىڭ بىرىگەن يىمىنلرنىڭ بىرى: «بوندىن سوڭ بالالرمىنى اوتىماڭز» يىمىنى بولمىشدر. آندىن باشقە احادىث نىويەدە، خاتونلرنىڭ اھمىتلىرىنى وشخصىتلىرىنى كوتارو فكلرى بىيان قىلمىشدر. حضرت رسول قز بالاننىڭ طوغروىنى چىناب حقىدىن رحمت عد قىلوب، وفات بولغان قزلىرنىڭ روحلىرى فرشتەلرگە ايلانوب اوزلرنىڭ آنا وانالرنىڭ نىجاتلىرى بىچون عبادتدە بولولرىنى سويلامىشدر.

بىر وقتدە حضرت رسولنىڭ يانىنە، ياگىغىنە اسلامىنى قبول قىلغان بىنو تىمىم قىبىلەسىنىڭ رىمىسى قىمىس بن عاصم كروب، رسول اللەنىڭ تىزىنە بىر بلاكاى قز بالانى اوطرطوب اوبدىگىنى كورمىشە «بو نىندىن بىن قز» دىە صورامىش؛ حضرت رسول ايسە «اوز قىزم» دىە جواب بىرەمىشدر. قىمىس ايسە «اى رىم! مېنىمە بونىڭ كىك قىلرم بار ايدى، لىكن مېن آنلرنىڭ بارىسىندە تىرىلاي قومغە كومىم» دىمىش. حضرت رسول آڭار جوابا: «اى بىخىسىز! دىمىك اللە تەالى سىنىڭ قىبىكىنىڭ حىسىنى بىتمىش؛ سىن انسانغە بىرلمىش فوق العادە بىوك سعادتنى حىس قىلمىسىڭ!» دىە قىچمىشدر.

شول صورتلە حضرت رسول خاتونلرنىڭ عربلر عىندە اھمىتىنى كوتارگاچ آنلرغە حقلر ھم بىرەمىشدر. آننىڭ، خاتونلرغە بىردىكى حقللرى، حاضر حتى ايك حر سانالقمە بولغان، مىنلا فرانسىيە مەملىكىتى نظامنامەسىندە بىلە يوقىدر. قىلر، آنا وانالرنىن مىراث آلار؛ آنا وانالر، آنلر بالقعاتىغە ايرشىمى طوروب ماللىرىنى ساتا آلەمىلر باشقە تورلىدە آنلرغە متعلق اشلرنى اشلى آلەمىلر، قىلر بلوغىتىكە ايرىشكاچ آنا وانالرى قىلرنىڭ رىختىلرنىن باشقەدە تىلاكلرى آدمگە نىكاحلى آلەمىلر، قىلرنىڭ رىضالغىدىن باشقە بولغان نىكاح درست دىكلر. قىلر معاهدەلر باصارغە حقلدىلر.

ايرلى خانونده قرآن بويىچە حقوق تامەنى مالكىدر. اولده اوزينىڭ ملكىتىدە ايرىنىن آيرىم صورتدە نصرف قىلمىقىدەدر. خاتون بارى طوغرى بولورغە وەمىن شىلردە اطاعت قىاورغە بورچلىدر. اگر خاتون ايرينىڭ ملكىنى قارايىچىق ايسە آنىڭ بو قاراوى بارى اوزينىڭ اختىارى ايله گنە بولا بلور.

اير ايله خاتون آراسىنىڭ چىغان نزاعلر يورطە صاحتى ايله بىر يىلەدر. بو مصلحتدە هر ايكى طرفنىڭ ايكى وكىلى بولادىر. خاتون اوزينىڭ ايرىنىن وبالارنىن مىراث آلادىر. نكاح، محبته مېنىدر. (اوزىڭ سويگاننى نكاحلانوزىڭ). نكاح شرعى بر امر بولوب بعض شرطلر ايله باغلانمىشدر، نكاحنى طلاق ايله بوزوده مېكىندىر. لىكن طلاققە سبب بولغان شىلر اصللى بولورغە تېوشلىدر. عدم صداقت صورتى مستىنا بولغان حالدا اير خانونىنە، عدتى مدتدە نىققە بىرورب طورورغە مېبوردر. آندىن باشقە آيرلغان خاتون اوزينىڭ كىچىكنە بالالارنىنى اوزى يانندە طوطارغە اختىارلىدر. بو صورتدە اير بالالارى اىچوندىك نىققە بىرورگە مېبوردر. طلاققە قرآن رخصت بىرمىش ايسەدە، جناب حقنىڭ ياراطمادىغى شىلر جملە سىندىدر. جناب حق: «طلاقدىن ناچار وكوكلسىز شى يوق» دىمىشدر. اير خانونى ايله گوزل مەاملەدە بولنورغە تېوشلىدر، حتى ياراتماغان خانونلر ايله دە صالحە طورمق لازىمدر. اگر سىز نىرئلانەچىك ايسەڭىز — صبر قىلوڭىز: جناب حق ياخشىلىق قىلاچقىدر، اير، خانونىنىڭ خىطالقلرىنى غفو قىلورغە تېوشلىدر. خانونىنى ايرىنە عدم صداقتدە عىيلاو شك شىبھەلرگە وبىگراىك يوق بار خىبرلرگە بنا قىلنغان بولماسقە كىراىك، بلكە بو مىسئله اوزارنىڭ عدالتلىرى وياخشىلىقلرى ايله مەروف بولغان دورت شاهد عادلنىڭ شهادتلىرىنە مېنىدر. حاكم آلدىندە، خانوننىڭ عدم صداقتى، دورت شاهد عادلنىڭ شهادتلىرى ايله اثبات قىلنغانچىنە، حبسكە واستىغفارگە حاكم قىلونادىر. آنلر غايت ضەيفە

بولدقلرىدىن بىك تىز ياڭلىشالار؛ شونلقدىن بىك كوب نرسەلر آنلردىن غفو قىلنورغە تېوشلىدر.

اوزارنىڭ خانونلرىنى شىبھە ايله رجم قىلغان قزو بدوبارگە، طبعى، قرآننىڭ بوندى سوزلرى غايت عجبىب بولمىشدر.

شىمىدى تىعدىد زوجات مىسئله سىنە كىلەلم. بوغارىدە ذكر قىلدىڭمىزغە

بنا: حضرت رسول نىڭ ظهورىنە قدرلى عربستان واطرافندە بر شى

ايله دە مىمود بولماغان كوب خاتون آلو عادتى موجود بولمىشدر. عصرلرچە

اورناشمىش وبلكە شرفنىڭ طبعىنىنە موافق بولغان بو حالتنى بر يولى

بىرور، البته، مېكىن دىگلىدر، شونىڭ ايله برابر بو حالتنىڭ شرفنىڭ مزاج

وھواسىنە مطابقتى اشنى دخىدە بر مرتبە آغزلاشدرمىشدر. شويىلە ايسەدە

غىر مىمود تىعدىد زوجاتنى بىرور اىچون اسلام شرف اىچون بىوك خدمت

قىلمىشدر، شرعى نكاح ايله آلمىش خانونلرنىڭ مقدارىنى دورتكە حصر

قىلو ايله برابر بونىڭ اىچون ايفاسى غايت آغر بلكە محال بولغان

شرطلر قويمىش بولدىدىن تىعدىد زوجات اوزىدىن اوزى بىتارگە محكم ايدى.

بو شرطلرنىڭ ايلگ برنجىسى: ايرنىڭ هر خانونىنى بر تىگىز كوروويدىر.

بر تىگىز كورو ايسە؛ ظاهرا وباطنا هر قاىوسىنىنى مساوى صورتدە كورو

وباراطودىر. اير، خانونلرنىڭ هر قاىوسىنىنى بر توسلى مەاملە قىلورغە

مېبور بولغان كېىك، هر قاىوسىنىنى بر درجەدە سوبارگەدە مېبوردر. ايلگ

اھمىتلى نىققە شوراىمىز: مېكىن مى بو صورتدە بولمىق؟! بو سؤالغە

قرآن كریم كندىسى: «لىكن سىز بو حالدا دىگلسىز گرچە نىقتىر تىلايهچىك

ايسەڭىزدە — خانونلرڭىز آراسىندە عدالت صافلى آلمايهچىسىز» دىه جواب

بىرمىشدر. بو شرطلرنى ايفا قىلو طاقت بىرىدەن خارچىدر. تىعدىد

زوجاتدە هر وقت قىصور بولاچقىدر. بو يىلە ايسە نى قىلمىق كىراىك؟ بو

سؤالغە دخىدە قرآن كریم كندىسى: «اگر سىز عدالت قىلماودىن

قورقساڭىز، ايلگ ياخشىسى بر خاتون آلودىر» سوزلرى ايله جواب بىرمىشدر.

مەدكور آيتلارنىڭ جەمەسىدە اسلامىتىنىڭ ياراطىغى و آرتق كوردىكى
بر خاتون آلو ايدىكىنى بىك آچىق كورساتمىكەلەر، شولايوق اسلامىتىنىڭ
روحى و حقيقتى مسلمانلارغە دىخىدە ياخشىراق معلوم بولغاچ بر خاتون
آلونىڭ غالب بولووينىدە كورساتمىكەلەر. شونلقدن آوروپا مىررلارنىڭ
اسلامىتىنى و حضرت رسولنى خاتونلارغە دشمانلىقىدە عىيلاولارى و اسلامىت
طرفدارلارنىڭ عىيلارنىنى اصل اسلامغە حمل قىلولىرى جەمەسىدە حقسىز
و حقانىسىزلىككدر. اسلامىت طرفدارلارنىڭ عىيلارى بارى عادتلارگە بولوب
حقيقت اسلامىيەگە منافى و شونىڭ ايله برابر ضررلىددر. عمر حىام اوزىنىڭ
«ربانىيت» نام اثرىدە بىك طوغرى بولارق: «اسلامنىڭ ھىچ يتوشىگان
برى يوق، بار عىيب بزنىڭ اوزمىزدە» دىمىشىددر.

اسلامىت فوق العادە بىوك و گوزل اش قىلدى: اؤل عربستاندە
ھىچ بر اعتبارلى بولماغان خاتونلارنى ايرلر كوزىدە كوتاروب، عربستاندە
آكلارچى ايشمولىگان و كورلىگان اهمىتلى حقوقلر بىروب آنى شققىتلو
زوجه و آنا ياصامشىددر. آنلارنىڭ اول حقوقلارنى آكلادقلىرى و آنلارنى
صافلادقلىرى شول واقعە ايله بىك گوزل اثبات قىلىنمىدەددر:

حضرت رسول (صلعم) نىڭ وفاتى بعدىدە حضرت عمر، مسجددە بر
وعظ سويلاب، وعظنىدە مەرنىڭ لازم بولماوى حقىدە بعض بر شى بيان
قىلمىش ايسەدە، مسجددە حاضر بولغان بر خاتون طوروب: «موحدلر
خلىفەسى! بزگە جناب حق و آنىڭ رسولى طرفىدىن بىرلىش نرسەنى بىرورگە
حقلى دگلىكىڭ» دىمىش. حضرت عمردە مەدكورەنىڭ شول سوزى سوگندە
ايتىدىكى سوزىدىن قايتىمىشىددر.

بعضىلر حضرت رسول نى «تستىر و يابلو» نى ايجاددە عىيلەمىكەدە
ايسەلردە — آنلارنىڭ بو معاملەلەرى بىتونلاى حقسىزددر. تستىر، شرقە
حضرت رسولدىن بىك كوپ وقتلر مقدم اوڭ موجود بولمىشىددر. بو اش
آچىق عربلر آراسىدە غنە بولماش: سوگرەدىن ظاهر بولسەدە بو اشدە

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى

www.ewlat.org

www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

حضرت رسول نىڭ بر تورلىدە مداخلەسى يوقددر. تارىخ اسلامدە رسول
اللەنىڭ و اصحابنىڭ زوجه مكرمه لارنىڭ محاربە وسفرلردە ايرلرى ايله
برابر بولولىرى مەدكوردر. حضرت عائشە، ايرىنىڭ وفاتى بعدىدە
عسكركە رەيسە بىلە بولمىشىددر. تستىر و حجاب ايسە حضرت رسولدىن
بىك كوپ وقتلر سوڭ، عربلر باشقە مىلتلر ايله قاطشوب آنلارنىڭ اخلاقلىرى
تأثير قىلغاننىڭ بعدىدە گنە ظاهر بولمىشىددر. خاتونلارنى مىنگولك يابلودە
آصراونى تەلمىكەدە بولغان آدمىلر، اوزلارنىڭ دعوالىرىنە دلىل قىلوب
«تستىر الزىنە» ھم «حجاب» حقىدەغى آيتلارنى كىتورەلر. شول قىدىرىسى
اعتبارە آلسونىكە، حضرت رسول وقتىدە بىدى عربلر و آنلارنىڭ خاتون
قىللىرى كىيومگە آرتق التقات قىلمادقلىرىدىن رسول اللەنىڭ فارسىسىنە
كىلوب استەدكلرى صورتدە او طرەشلر و باطمىشلردر؛ البته، بو اش
رسول اللە نىڭ قلىبىنە اوخشامامىش و شونلقدن «زىنەتلرنى ياشورورگە»
امر وارد بولمىشىددر. شوندىن سوگرە خاتونلر بىدىنلرىنى قاپلى باشلامىشلر؛
يوز، موين و باش ايسە ھمىشە آچق قالمىشىددر. بو وقتلردە مىركەلر،
حضرت رسول گە ايبەرگان مۇمنەلرنى استەزنا قىلوب، آنارغە تورلى
افترالر سويلەدكلرىدىن پىغمىرەمىز (صلعم) مۇمنەلرگە پردەلرىنى دىخىدە
توبەنىك نوشورورگە امر قىلمىشىددر. دىمىك — بونىڭ بار سىببى مۇمنەلرنى
مىركەلارنىڭ استەزىلرنىدىن و افترالرنىدىن قوتقارمىددر. بو ايسە وقتلىغىدە
بولغان بر تدبىر بولوب، يوقسە شرىعتنىڭ اقتىساسى دگلىددر. حضرت
رسول اوزىنە ايبەرگانلارنى غاىب يىساراطلدىن ھر حالدە آنلارنى
اوكقايسىزلىقلرىدىن صاقلارغە طرىشمىشىددر.

رسول علەىھ السلام: «سىزنىڭ خاتونلارنىڭ، اوزلارنىڭ، آنالارنىڭ، بالالارنىڭ،
ياقىن قرداشلارنىڭ و آنلارنىڭ خاتونلارنى آلدندە و قللر آلدندە پردەلرىنى
آچا آلار» دىمىشىددر. بو ايسە بىز سوزىمىزنى تقوىە قىلاددر. چونكى بو
نەھىنىڭ سىببى اقتىساسى شرىعت بولسە، خاتونلارغە خاتونلر آلدندە يوزلرىنى

آچارغە دىياس ايدى. چۈنكى خاتونلار طبعى بىر بىرلەردىن قاچىلار، بناء عليه «حجاب» نىڭ بار سېبى: مۇمنەلرنى، ەشركەلرنىڭ استەزا وافترا لردىن ھمايە بولمىشدر. تركىيەنىڭ بىر مشهور مھررەسى «مشھورە مسلمەلر» نام اثرندە «حقيقت — حقيقتدر. حضرت رسول نىڭ خاتونلارغە مئاسىبىتىنە ھېچ بىر شى طاب ياسى آلمايەچق» دىيىمكتەدر. رسول اللە و خليفەلر زمانندە مسلمە ھر مەاملەسندە خرە بولارق ايرلر ايلە قاطشمەش، يورطندە قوناقلر قبول قىلمەش و مسجدلرنى زيارت قىلمەشدر. بىر وقتدە رسول عليه السلام ابو بكر رضى اللە عنەنىڭ قزى حضرت اسمانىڭ بىك نېچكە كىيۈمىدە يورگانلىكىنى كوردكىندە: «اسما! خاتونلرنىڭ يوزارندىن وقوللردىن باشقە بىنلرنىڭ كورنۇوى كىلمەش» دىيىمىشدر. بو وقتلردە حتى شويە بىر عادت ھم بولدى روایت قىلمەقتەدر: ياش طول خاتونلر، ەمومى يرلرگە ايرلر ايلە طانشور اېچون كېلىمكتە بولمىشلر. طول خاتونلر، بوندى جەمىنلرگە غايت گوزل كىيۈملردە، آرتق ماتور صورتدە كىلىدكلردىن قارتلرنىڭ آچولرىنى كىتورمىشلر؛ قارتلر حضرت رسول گە شكايەت قىلمەش ايسەلردە، رسول اللە آنلرغە: «جىناپ حقنىڭ، بىردكى نرسەسىنى مېن طىبە آلەيم» دىيە جواب بىرمىشدر.

ابتداى اسلامدە، رسول اللەنىڭ اورندىن دىن مېين اسلامنى قبول قىلغان مۇمنەلر، كىوب وقتلردە مسجدلردە، جەمىنلردە جىيۈنلردە حاضر بولارق انتشار اسلامگە كىوب خىدمەتلر قىلمىشلر: نطقلر، خطبەلر و وعظلر سويەلمىشلر. بو مقدس خىدمىتى التزام اىنكان خاتونلر دور سەادتە غايت كىوب بولمىشلردىر. تاريخ اسلام، آنلرنىڭ بىيوك اشلرى، فداكارلىقلىرى، آغر حاللردە صبرلىقلىرى و شولوق وقتدە عائلەلر يىنە مېجىتلىرى ايلە طوايدىر. آنلرنىڭ بىيوك اسملىرى، مورر زمان ايلە گنە تاريخ صحىفەلردىن يوغالمىدەر. ابتداى اسلامدە بولغان بىيوك مۇمنەلرنىڭ اسملىرى تاريخ اسلامدە غايت

نورلى صورتدە يالتراب، آنلرنىڭ حرىكت و مەاملەلرى ھمىشە اوزلرنىڭ ھىبەت و عظمتلىرى ايلە مۇرخلرنى نەجىكە صالحەقتەدر.

ابتداى اسلام مۇمنەلرى — بىيوك خاتونلردىر. اسلامىت، جاھلە و وحشىيە عرب خاتونلرىنى بىيوك شرف و شەرئە ناقل قىلمىشدر.

رسول اللە نىڭ، خاتونلرنىڭ حاللرىنى ياخشىلاطوغە دائر بولغان نطقلرىنى، خاتونلر فوق العادە شادلق و تشكر ايلە قبول قىلغانلر. مشهور فرانسوز مھررى رىنان: «خاتونلرنىڭ اعتبار و توجھلرى حضرت رسولنى بىك كىوب يوواتمىشلر، خاتونلر آنىڭ قايقولرىنى كوروب اوزلرنىڭ فائىدەلرى اېچون اجتھاد قىلغان آدمىنى ياراطمىشلر» دىيىمىشدر.

اسلامىتنىڭ ابتداى ظھورندە فوق العادە عىجىب طبعىلى آدملر بولمىشدر. بو بىيوك دورنىڭ ايلىڭ مشهور آدملىرى بولغان: حضرت عمر ايلە حضرت على دن باشقە ايكى خاتون: حضرت عائشە و حضرت فاطمە بولمىشلر. حضرت خدىجە ايسە اوزىنىڭ انسانىتى و عفتى ايلە مشھورەدر. اسلامىتدە خاتونلرنىڭ حاللرىنى دورت دورگە تەقسىم مەكىندەر: بىرىنچىسى حضرت رسول دن امولرلرنىڭ پادشاھلىقلىرىنە قدر؛ ايكىنچىسى امولرلردىن عثمانلى تركلرنىڭ ايام حكومەتلرىنە قدر؛ اوچونچىسى مذكور تركلرنىڭ ائىلى حكومەتلرى و دورتچىسىدە خاتونلرنىڭ تمام ھلاكت درجەسىنە توشولرى دورىدەر. بىرىنچى دور مسلمەلرى، غايت ياخشى طبعىلى، اخلاقلى، اسلامىت يولنىڭ بىيوك فداكارلىق ايلە مشھورەدرلر. چىن و صاف اعتقاد، عاقلە حقلىرىنى تاما صافلاو و ھر شىلرلىنى فدا قىلورغە حاضرلك. بو دور مسلمەلرنىڭ متصف بولغان صىفلىرى و امتىيازلىرىدەر. حضرت خدىجە اوزىنىڭ ماللىرىنى، اسمىنى يوغالتوب حتى جانىنە ضرر كىلو احتمالى بار ايسەدە، اوزىنىڭ ھر شىكە مقتدر بولغان قوتلى ياقىنلرنىڭ فكلرلىرىنە و آنلرنىڭ رضاقلرىنە فارشى، اول وقتدە مشھور بولماغان وىر بلرنىڭ ھر اشلرىنە، اعتقاد و دىنلرىنە، عادتلرىنە فوق العادە بىر جىسارت ايلە فارشى

چىققان پىغمبىرىمۇز محمد (صلعم) گە بارادى. حضرت خدىجىيە، رسول اللەنىڭ كۈنلىرىنى ياقترىمىدى. نىچە مەرتىبەلەر حضرت رسول آگاڭ تام قايغۇرۇپ، باشقىلەر طرفىدىن خورلانۇپ، مسخرە قىلىنۇپ، روھا و جىسا آروب قايتمىش! نىچە مەرتىبەلەر حضرت خدىجىيە اوزىنىڭ ھېتى، سويۇوى ويومشاق، لىذلى سوزلىرى ايله آگاڭ بيوك اشىدە دوام قىلو ايچون ياكى قوت بىرىش! حضرت خدىجىيە، ايكى اۆل، رسول اللەنىڭ كىتوردىكى دىنىنى تصدىق قىلوپ، ھەرى بويىچە آنىڭ ايكى صادقە دوستى ويولداشى بولمىشدر. شىمىدى وفات بولغان ايران مەارف ناظرى سلطان اوزىنىڭ «خيرات النساء» نام اثرىدە: «رسول الله، زوجه مكرمه سى بولغان حضرت خدىجىيەنىڭ وفاتى صوگىدەدە آنى ھەر وقت خاطرېنە توشىمىش وشول وقتلردە مبارك كوزلىرىدىن ياشلىرىنى توكمىشدر» دىيە. بەش خاتونلار، ايرلىرىنىڭ حضرت رسول بولمىشە قىدا تاشلاشق تىگىنەكلىرى وشونىڭ كىك شىلىرى ياشرىن آلوب تاشلامىشدر. اسلامىنىڭ ابتدايە ظەورنىدە، كۆپ وقتلردە حضرت رسولنىڭ اطرافىدە خاتونلار بولۇپ، بەشىلىرى آنىڭ باشىدە مشركلرنىڭ تاشلاغان چوپلىرىنى آلمىشلىرى بەشىلىرىدە آياغىدە بولغان جراحىلىرىنى چوپراكلار ايله باغلامىشلىرىدۇر. قىرىشلىرىنىڭ رەئىسلىرى ورسول عليه السلامنىڭ بىرىنچى دشمانى بولغان ابوسەفیاننىڭ ام ھىببە نام قىزى ايرىنىدىن و آتاسىدىن ياشرىن صورتدە اسلامىنى قىبول قىلوپ باشقىە مىسلمانلار ايله، مەككەدە قورقۇچ بولغانلىقىدىن خېشىستانغە ھىجرت قىلمىشدر. بارى خېش پادشاھىنىڭ ھىمايەسى ساپەسەندەگىنە آنلار اولمىدىن قوتولمىشلىرىدۇر. خېشىستاندە بىك كۆپ آغرىقلار كورگاننىڭ صوگىدە ام ھىببە ياكىدىن ھىببەستانغە قايتمىش ورسول اللەنىڭ يورۇتىدە ھىمىشە مشرك بولغان ابوسەفیانى آنى زيارت قىلمىش؛ ابوسەفیان، حضرت رسولنىڭ ھەر وقت اوطورا طورغان اورنىدە اوطورمىش بولسەدە، قىزى: «سىڭا آنە اوطورورغە يارامى» دىمىش. ابوسەفیاننىڭ: «نە ايچون؟» سۆالىنىدەدە ام ھىببە شونىدوق: «بو

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى

www.ewlat.org

www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازما تەرجىمىسى

اورىدە رسول اللە عالمىنىڭ خالىقى بولغان جناب حققە عبادت قىيلا؛ سىنىڭ كىك مشركلار ايسە انسانلرنىڭ اوزلىرى طرفىدىن ياشالغان و جانسىز شىلەرگە ايمان كىتوردىكلىرىدىن بو مەقسە اورونغە اوطورورغە ھىقلى دىگىللىر؛» دىيە جواب بىرىمىشدر. قىزىنىڭ بويىلە جوابى صوگىدەدە ابوسەفیان: «بو ساخر خاتونلرنىڭ بارىسىدە سخىرلاگان بولسە كىبراك قىزم!» دىيۇپ آچولانۇپ چىقۇپ كىتمىشدر.

حضرت ھەرىنىڭدە اسلامىنى قىبولمىشە بىر خاتون سىبب بولمىشدر. حضرت ھەرىنىڭ كىم ايدىكى و اسلامىت ايچون نىلەر قىلمىشە دىگىل مىسلمانلارغە بلىكە بىتون دىنياغە مشهوردۇر. حضرت ھەرىنى بىر عالم: «اسلامىنىڭ دائىر شىلرنى حل ايتۇچى و كىسۇچى بىچاق» دىيە تولىمىشدر. حضرت ھەرىنىڭ اسلامىنى قىبول واقىئەسىنى ابوالفرىدىن اقتىباسا، يوغارىدە بىر مەرتىبە ذكىر ايتىمىش مشهور رىئان شويىلە بىيان ايتىدۇر: «ابتدائىيە اسلامدە مىسلمانلارنىڭ ايكى بىرىنچى و قوتلى دشمانلىرى اول بولمىش. آنىڭ آچووى، اسلامىنى ياشىمىشە قىبول قىلغانلار وشونلاردىن قاچۇپ يورگانلەرگە بىك قورقۇنچلى بولمىشدر. بىر وقتدە اول حضرت رسولنى مىسلمانلارنى اولتۇرۇپ اوبى ايله مىسلمانلار طوراً طورغان بىرگە كىتمىش. لىكن يولدە آنىڭ قىرداشى بولغان نەمان اوچىراپ، آنىڭ قاچ ايله بولدىغىنى كورۇپ قايىدە باردىغىنى صورامىش، و آنىڭ مقصودىنى آڭلاغاچ: «سەين آچوونىڭ ايلهگىنە يورىسەڭ، نە ايچون سەين اوزىڭنىڭ عاقىلەگىدىن، سەيندىن رخصتىسز ياكى دىنىنى قىبول قىلغان ياقىنلىرىڭنى جىزا قىلمىسەڭ؟» دىمىشدر. و ھەرىنىڭ: «آنلار كىلەر صوگى؟» سۆالىنىدەدە: «كىياونىڭ سەئىد ايله قىرداشنىڭ فاطمە» جوابىنى بىرىمىشدر. ھەرى كىياونىڭ يورۇتىدە چابۇب كىتە: سەئىد ايله فاطمە ايسە بو وقتدە قرآندىن بىر نىچە آيتىنى اوقۇمىدە بولۇپ، ھەرىنىڭ آياتى تالاشلىرى ايشىتىلگەچ فاطمە تىرى كىك بىر شىگە يازغان آيتلرنى ياشرىمىش. حضرت ھەرى كىرۇپ: «مەينى ايشىتمى؟» سۆزلىرىنى اوقۇمىدە

ايدىڭز...» دېسەدە فاطمە: «يوق، سەين يا گلشەمشىڭ!» دېمىش. حضرت عمر: «سز بىر نەرسە اوقى ايدىڭز. مەين سىزنىڭ (مەھمۇد) نىڭ دىنەينە كىردىڭىزنى بىلىم» سوزلىرى ايله سەيدىكە ھىجۇم قىلىش ايسەدە، فاطمە ايرىنى اوزى ايله قاپلاب ايكىسى بىرگە: «درست، بىز مەسلمانلارمىز، بىز جەناب ھىقەھ و آنىڭ رسولەينە اشانامىز. اسنەرسىڭ — بىزنى اولتر!» دېمىشلىرى. عمر صوقر آدملىرى كىبىك ھىجۇم قىلۇپ اوزىنىڭ قىرداشى فاطمەنى يارالى و صوڭرە آنىڭ جىراھتەندىن آقەدى قاننى كورۇپ شۇندوق آچۇرۇي باصولادىر. نەھائىت قىرداشتەن: «اوقۇدۇڭىز يازونى مەيكا كورسانۇڭىز» دېيۇپ صورىدىر. فاطمە اولى: «بىرسەم سەين جىرتارسىڭ» دېسەدە، عمر جىرتايمە چەينە آنىڭ ايتىكچى نەھائىت يازونى ياشىرگان اورنىدىن آلۇپ بىرەدر. عمر بىر نەچچە يولنى اوقۇغاچدە: «نە قىدر گوزل! نە قىدر ھەيىتلۇ! رسول اللە ھاضر قايدە؟» مەين آنىڭ دىنەينى قەبول قىلامن!» دېيە قىچىرمىش وشۇل صورتلە عمر، حضرت عمر بولمىشلىرى.

بىر نەچچە دورۇ مەسلمانلارنىڭ ايلىك بىيۇكى وشەرتلىسى رسول اللەنىڭ قىزى حضرت فاطمەدر. گوزل طەبىئەتى، عاقلە سەينە صداقتى وامور عامەيە تائىرى ايله شەھرت قازانمىش حضرت فاطمە ھىر دورۇ ھەر بىر خاتۇنلارنىڭ ايدىئالى انخاڭ قىلغۇچى ايسە ھىقلىدىر. بىز آنىڭ نە صورتنە بولۇق مەينى، ھىندىلى اديب امىر علىنىڭ گوزل ائىرنىدىن آلۇپ بىيان قىلماچقىمىز. امىر على جەنابلىرى آنىڭ صەفتلىرىنى فۇق العادە عەجىب صورتنەدە، ايلىك موئوق ائىرلەردىن آلۇپ ذكىر قىلىشلىرى. رسول اللە نىڭ ايسىر بالالىرى وفات بولۇپ بىتكاچ حضرت فاطمە آناسىنىڭ بار مەھىتىنى اوزىنە جەلب قىلىشلىرى. حضرت فاطمە اوزىنىڭ گوزل تەربىيە آلۇوى سايمە سەندە، ياخشى تەربىيە قىلىنىش ياقتىنلىرى ايله بىر درجەدە بولمىشلىرى. آنىڭ وقارى وطەبىئەتنىڭ گوزللىكى ياشى نەسبەندە آرتەمىشلىرى. اون آلتى ياشىدە حضرت على ايله نىكاھلانۇپ، آنلارنىڭ بىر بىرلىرىنە بولغان مەھبەتلىرى، عاقلە سەھادەتەينى

صاقلولارى وبالالىرىنە شەقت و مەرحەمتلىرى، مەسلمانلار آراسىدە ھەمىشە مەشھوردر. بو ياش و آز عاقلە، اوزىنىڭ طور مەشەينىڭ عادىيلىكى و تەختىيارلىقى سايمە سەندە، آز وقت ايجىندە باشقەلەرگە نەمۇنە بولمىشلىرى. حضرت فاطمە گرچە حضرت (رسول) نىڭ قىزى ايسەدە، يورۇپ خەمەتلىرىنى وبالالىرىنى اوزى قارامىش و آناسىنىڭ دىنەينى قەبول قىلغانلارنى بىر وقتدە اونوتماشلىرى. اوزىنىڭ يورۇپتەندە و مەسجىدلەردە حضرت فاطمە، ايرلەرگە و خاتۇنلەرگە و عەظلمىر سويلەمىشلىرى. آنىڭ سويلانغان و عەظلمىر بىيىك كۇبلىرى بىزنىڭ وقتمىزگە قىدرلى صاقلانۇپ، اول سوزلەردە اظھار قىلغان كەمالت و بىيۇكلىك شەھىدەيلىكى وقت ايرلەرىنەدە مابە الافتخار بولۇپ بىلە چىكىدىر. حضرت فاطمە، مەدەينە بىلەرنىڭ عادەتلىرىنە اخلاقلىرىنە بىيۇك تائىر قىلماشلىرى. مەدەينە خاتۇنلىرى ايسىكى روما مەملىكىنى آنلارنى كىبىك: ھەر وقت اشدە، ھەر وقت اصلا آرمى بالالىرىنى قارامىقىدە، آنلەرگە مەمكىن قىدر ياخشى تەربىيە بىروردە بولمىشلىرى. مەدەينە خاتۇنلىرى ھەر وقت بىيۇك عالمىلارنىڭ و عەظلمىرندە ھاضر بولۇپ، نورلى قىنلار تەخسىل قىلىشلىرى وبالالىرىنى، ايكىنچىلەرنىڭ ياردەملىرىدىن باشقە اوزلار بىگنە تەربىيە قىلماشلىرى، جەملەدىن بىرسى، ايتىدۇ: اسلامدە علم ھوقۇقىدە بىر نەچچە عالم بولغان رەببەنىڭ آناسى شۇيە بولمىشلىرى.

ايكىنچى دورۇدە يەنى امويىلار ھەم عباسىيلار خەلقئەندە مەسلمانلار دىخەدە آلفەراق بارا؛ طەبىئەتلىرىنىڭ ياخشىلىقلىرىنە نىزاكت عەقل ھەم قوشۇلادىر. امويىلارنىڭ ايام ھىكۇمەتلىرىنىڭ آنلار ايرلار ايله بىر بىر صورتنە تەربىيە قىلىنىشلىرىدر. اول وقتنىڭ قىزى شەرىعت علملىرىدىن باشقە شەھەر، ادەبىيات ھەم ھەسن خەت اوڭرەنمىشلىرى. قەسەس: دورۇتاقى قىزى اوزىنىڭ دىقەتنى جەلب قىلغان قىنلارنىڭ ھەر قايسى سەينەدە كەمال مەھبەت ايله بىرەمىشلىرى. ھەشام ھەم ولەيد خەلقئەندە خاتۇنلار بىر نەرسەدەدە ايرلاردىن كىم بولمامىشلىرىدر. بو دورۇدە خاتۇنلارنىڭ علوم و ادەبىيات ايله شەغلەنولرى ياكىڭىز يوغارى صەنفلەردە غەنە بولمى، ھىتى ايلىك تۇبان صەنفلەرنىڭ اوزلارنىڭ علوم و ادەبىيات مەھارتلىرى ايله

بيوك ناملىق قازانمىشلاردىن بىر دورە بىر ئىچىلىك چاچكەسى امام حسين رضى الله عنھنڭ قىزى سەكىنە خانىمىنىڭ قولىدا بولمىشىدىن. عربلارنىڭ مشھور بىر ئادىمى بولغان دىدكتىچە: «سەكىنە خانىم، ئوزىنىڭ جەمىلى، عقلى، ياخشىلىقى ونىسى بىلەن بىر ئىچىدۇر». ايام خىلاقتىدە «ترقى» نام اثرىنىڭ مەھرى، آنىڭ ھەقىقەتە: «اول، ئوزىنىڭ عصرىنىڭ ايكى بىر ئىچىسى بولمىشىدىن؛ سەكىنە خانىم ئوزىنىڭ نىسبى، بلووى ونزاكتى بىلەن جەملەنىڭ مەھىتىنى واحترامىنى جەلب قىلىشى» دېمەكتەدۇر.

فرانسىيە ئالىملىرىدىن بولغان پىررون شولوق سەكىنە خانىم ھەقىقەتە: «اول ئوزىنىڭ عصرىنىڭ ايكى بىر ئىچى خاتونىدىن؛ ايكى ماتور، ايكى عىقىفەدەر» دېمەش. اول ئوز عصرىنىڭ ايرىلىرىنى وخاتونلىرىنىدەدە فوق العادە صورتدە تاثير قىلىشى وشونىڭ بىلەن بىر بىر بعض مودالردە چىقارمىشىدىن. لىكىن سەكىنە خانىمىنىڭ بار اھمىيىتى يالغىز مودادەغىنە بولمى، بلكە آنىڭ بار نىفوزى وبار اھمىيىتى انسانلارغە مەنوى تاثيرىدەدۇر. آنىڭ يورطى، اول وقتنىڭ بىوك اديب وشاعرلىرىنىڭ وحقوق شىناسلىرىنىڭ جىمولا طورغان اورنلىرى بولوب، باشقىلاردا آكار تىقلىدا مذكور بىوك آدملىرىنى ئوز يورطى بىلەن جىبارغە طرشمىشىدىن؛ سەكىنە خانىم ئوزىنىڭ بانىدە بولغان قىزلىرى بىلەن، مەملىكىتىنىڭ ھەر طرفتىن كىلگەن قوناقلىرىنى قەبول قىلاروق بعضىلىرى بىلەن كىيىكاشلىق بىرىشىش، بعضىلىرى بىلەن ياردەملىرى قىلىشىدىن. اول ئوزىنىڭ مەجلىسىدە ھاضر بولغان آدملىرىنى ئوزىنىڭ عقلى، نزاكتى و صحىبىتى بىلەن فوق العادە صورتدە شادلاندىرا المىشىدىن. سەكىنە خانىم گوزل وشولوق وقتدە قاطى بىر مەنقىد بولدىغىنىدىن جەملەنىڭ احترامىنى جەلب قىلىشى ايسەدە بعضىلىرىنىڭ بو ھىسلىرى بىلەن بىر ئاز قورقۇدە قاتاشقان بولسا عىجب دىگىلىدۇر. گرچە سەكىنە خانىمىنىڭ مەنسۇب بولدىغى ھاشىمىيار بىلەن شام ھەكىمدارلىرى بولغان اھويلر دائىمى دىشمانلىقتە بولدىقلىرىدىن آنى ھەر وقت بىر ياراماز اش بىلەن عىيىلەرگە ھاضر بولمىش ايسەلردە — سەكىنە خانىم ئوزىنىڭ كىمال عقل بىلەن ھىركەت

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى

www.ewlat.org

www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

ايتووى سايبە سەندە، آنلارنىڭ آچولرىنى جەلب ايتەچك بىر اشە قىلماش؛ ھتى مەھاسىرى بولغان ھەكىمدار ولىدىنىڭ زوجەسى بىلەن ياخشى مەناسىدە بولمىشىدىن. ولىدىنىڭ زوجەسى سەكىنە خانىمىنىڭ گوزل صىفتلىرىنى ياخشى تەقدىر قىلىشى بولدىقلىرىدىن سەكىنە خانىم آنىڭ آرقاسىدە بىتون خلىفە سىراينە تاثير قىلا المىشىدىن.

شىمىدى اھويلرنىڭ سوڭىدە كىلگەن عباسىلر دورىنىنە اعتبار قىلالام. بو دورە عرب مەدنىيىتى تەدرىجى صورتدە ئوزىنىڭ كىمالت نەقشەسى بىلەن ايرىشوب سوڭرە تەمام انقراض ھالىنى كىلىمىشىدىن. عرب مەدنىيىتىنىڭ باشلىقچە انقراضىنىڭ سەببى: آسىياچوللىرىدىن وھشى تاتارلارنىڭ ھىجوملىرىدىن. بو دور خاتونلىرىدە ھەمىشە آلدن بارالار؛ ھەمىشە تورلى قىلاروق مەھارىتلىرى بىلەن شەھىرت كىسب ايتەلەر؛ مەكتەب و مەدرىسەلردە درس بىرەلەر. مشھور امام شافىعى ھىزىرتلرنىڭ مەرىپەتى مشھورە زاھىدە نەفىسە بولمىشىدىن.

لىكىن، مەن التامىنى، خاتونلارنىڭ مەھىيىتىدە ناچارلىق جەھىتىدە بىر ئاز تەبىلات باشلاندى. عباسىلر دورىدە عرب مەدنىيىتىنىڭ كىمالت نەقشەسى بىلەن ايرىشوب كىيىك خاتونلارنىڭ تەرقىلىرى ئوزىنىڭ كىمالت درجەسى بىلەن يەتتە شوب سوڭرە بىيىك تىز توبان توشەدۇر. بونىڭدە سەببىلىرى: اخلاقلىرىنىڭ بوزلۇقى، ھاقۇلە سەھادىتىنى ساقلايدىغان آزايووى، باشلىقچە سەببى ايسە ايرانىلارنىڭ ئوز قوللىرى بىلەن بىوك نىفوز آلولىرىدىن. ايرانىلر، گرچە عربلر طرفتىن ضىبط قىلىنىشى بولسا لاردا عباسىلر دورىدە نىفوز نام كىسب قىلىمىشىدىن. قرون اولىنىڭ بىوك آدملىرىدىن بولغان اسكىندىر كىيىر و آنىڭ خىللىرى اخلاق، طەبىئەت و عادت جەھىتىدىن ھەقىقىتى ايران پادىشاھلىرىدىن بىرەدە ايرامامىشلر؛ شولوق اخلاق، طەبىئەت وشولوق عادتدە بولدىقلىرى تارىخ بىلەن مەشھۇر. اسكىندىر كىيىر و آنىڭ خىللىرى بىلەن كىلگەن اش عباسىلارنىڭدە باشلىرى بىلەن كىلىمىشىدىن. آنلر ايرانىلارنىڭ ياردەم ايتىلىرى سايبە سەندە خىلافتى قوللىرى بىلەن آغانلىقلارنىڭ اوزلىرىنىڭ ايرانىلارغە بولغان مەھىيىتىنى باشىرە آلمايمىشىدىن. بىر مەكى

فامىلىيە سېنە مەنسۇپ بولغان بېك كۆپ آدمەر، خېلى وقتلار بېتون مېلىكتىڭ اداره سېنى اوز قوللارنىدە طوطەشلىرىدە. بىغداد، ايران شەرلىرى صورتىدە تاسىس قىلىنوب بعض سرائىلىرى ايراندىن كىتورولگان مادەلەردىن بنا قىلىنمىشدر. بعضىلار خەلىفەلەرگە يارار اېچون، بعضىلاردا صاف عرب نرسە سېنە دشمانلىقدىن ايران عادىتىنى، مودالرىنى وموسىقىيە سېنى قبول قىلمىشلىرى. ايرانىلار اسلامىتكە، اوزلرىنىڭ بېك كۆپ عادىلرىنى قوشوب، ئىللە نىقدىرلى مەھىلەر چىقارمىشلىرى وعرب مەنىيەتنىڭ اساسىنى بوزمىشلىرى. ھارون الرشىد، مەھدى وباشقىلار دورىدە ساسانىلار وامثاللى زور قوت صاحبلىرى بولمىشلىرىدە. بو ياكى حرىكتە، الېمە، خاتونلارغە سرائىت قىلوب آنلار اوللرى اقزىلا بىقنە بولسەدە اوزلرىنىڭ اھتىمالرىنى وحرىتىلرىنى قوللارنىدىن يىماردىلار، ايرانلاردا ايسە خاتونلارنىڭ قاچوب يورطلاردا اوطوروللىرى وتعد زوجات ايسكىدىن قالغان «سقدس» بر عادت بولمىشدر. عباسىلار دورىدە قىزلار خاتونلار طرفىدىن تربىيە قىلىنمىش ايسەلاردا — مەرىيە بولاقچى خاتوننىڭ ايلك اول اوزىنىڭ اثرلىرى ايلە شەرت قازانوى شرط ياصالمىشدر. بوندى خاتونلارنىڭ وظيفەلرىنى بىوك آدمەر بىرسى بىرسىدىن اوزدرو اېچون ئىللە نىقدىرلىككە تىكزەشلىرى، بوندى مەرىيەلەر ايلە احاطە قىلىنغان بىوك صىغ قىزلىرى ايلك اول يازو، قرائت، سوگرە موسىقىە، ادىبات وشەرگە اوگرانمىشلىرىدە. آنلار بعضا ايلك ماھر شاعرلار ايلە علم عروضە وباشقىە فىلاردا مباحثەدە بولمىشلىرى، ابرگە باردىتارى سوگرەدە آنلار اوزلىرى صالونلار آچوب، بىزنىڭ عصر مەزىدەغى آژوروپا خانىللىرى كىلك، عصرلارنىڭ ادىبلىرىنى، شاعرلىرىنى وباشقىە شولار شىكىللى عالملىرىنى چىيارغە اجتھاد قىلمىشلىرى، شول جەھەتلە، بو صالونلارنىڭ ھەر قابوسى آبرم بر آقادیيە صورتىتە كرۇب، آنلاردا ھەر كون ھەر تورلى فىنى مەسئەللەر ئاكامە قىلىنمىشدر. بو عصرنىڭ مەسئەللەرنىڭ مەشىتلەرنىدە بر آز اوزكارىش كورنەكەدەدر. صالونلارغە كرۇ آغر بولوب بېك كۆپ خەدەت ووقت لازەمدەر. چونكە كىمەلەر ەڭ تورلىككە

ايلە نوب تورلى بو ياولر استعماللى موداغە كرەش وبىتون عالم خاتونلارنىدە موجود بولغان «قىلانو» بېك ياخشى وگوزل صالنامىشدر. بو صورت خاتونلار ھەر وقت قوناق قبول قىلورغە حاضر طورورغە مېجور بولدىقلىرىدىن، آنلار اوزلرىنى اوڭغابىسزلاماز اېچون ايسكى سورىيە، مېسوپوتامىيە ھم ايران خاتونلىرى كىلك شىرمالار (پردەلەر) ياصاب، بولارنىڭ آرتلارنىدە اوطوروب قوناق قبول قىلورغە اويلاشمىشلىرى. بو ايسە خاتونلارنىڭ عربلەر آراسىدە اعتبارلارنىڭ بىتووينىڭ باشى بولدى. مەروز زمان وايرلارنىڭ ايرانىلەرگە تەقلیدلىرى ايلە بو پردە بارا بارا اير ايلە خاتون آراسىنى بىتونلار آيردى. شولاي بولسەدە بو وقتدە يەنى ۹ نېچى ھم ۱۵ نېچى عصرلاردا خاتونلارنىڭ حاللىرى اولگى كىلك ھەمىشە ايركىن ايدى. بىوك آدمەر كىلك سرائلاردا طوروب، بو سرائلار ايرلار ھم خاتونلار قىسىمە آيرىلوب ايرلار قىسىمەدە كاپىنىت بولوب خاتونلار قىسىمەدە صالون، بودوآر ھم ياناتق بولمەسى بولمىشدر.

بو ايكىنچى قىسىم — حرم تىمىيە قىلىنمەدەدر. فاطمە عليە خانم: «اول وقتدەغى حرملىرى، حاضرگى حرملىرگە بر جەھەتدە اوخشاماغانلار. اول وقتنىڭ حرملىرى، حاضرگى آژوروپا خانىلارنىڭ صالونلىرى كېلى بولمىشدر. خاتون اوزىنىڭ ياغىدە استەدكى آدمەلرنى قبول قىلوب مېلسلار ياصامىش، ايرى ايسە اوزىنىڭ ياغىدە اشى ايلە مشغول بولا المىشدر» دېمىش. بوندى خاتوننىڭ نېچك بولدىغى، اوزىنە وياندىغىلەرغە نېچك قارادىغى وتاثيرى نېچك بولدىغىنى آڭلاطمەق اېچون بىز آنلارنىڭ بعضىلارنىنى ذكر ايتەچكىز:

عباسىلارنىڭ بىرىنچىسى بولوب بېك كۆپ قان توكدىكى اېچون السفاح لىمىنى آلمىش ابو العباسنىڭ زوجەسى ام سلمە اوزىنىڭ نەفۇدى ايلە ايرىنە بېك ياخشى صورتدە تاثير ايتوب آنى كۆپ وقتلاردا ياكى قان توگولردىن توقتاتمىشدر. عرب مۇرخلارنىدىن بولغان مسعودىنىڭ دېدىكچە:

«ابو العباس زوجەسىنىڭ مەسئەتلىدىن وبعضا رضا لغىدىن باشقىە ھېچ بر اش

بولد قارىن آنلر دائما عربلرگه ايران عادتلرينى كرتورگه اجتهاد ايتەرك بىك كوب اشلردە اوللرى حكم سورگان ساسانىلرغە تەقلىد ايله مشلردر. ايرانلرنىڭ ئاثيرلرى، خصوصا ھارون الرشيد دورندە قۇتلەندى: آنىڭ كوب وزبىرلىرى وسراى كشىلىرى ايرانلر ايدى؛ آنلرنىڭ آرالرنده ايلنىڭ قۇتلىلىرى بىرمكىلردر. حىرىيە مامورلارنىڭ بىوكى و صدر اعظمىڭ اوغلى بولغان جعفر بىرمكى ھاروننىڭ سىكلىسى ايله سويشمىلر؛ ايكى ياش آدمنىڭ بىر بىرىمىنە محبت باغلا دقلرىنى ھارون بىك تىز سىزوب، آنلرغە قوشلورغە اختيار بىرمامش. آنلر ھر كون سرايدە بىر بىرىمنى كوزسەردە ياقىن كىلوب سويلەشە آلاغانلر. نھايت ھارون جعفر ايله عىيىدەنىڭ نكاحلرىنە راضى بولسەدە — آنچىق اوزىنىڭ قارشىمىدە غنە بىر بىرى ايله كورشونى وسويلەشونى شرط قىلمىشدر. بو ايكى عاشقنىڭ حاللرىنىڭ نىقتىلى آغر بولدى قارىنىنى تصوير بىلە مېكىن دگىلر. ھارون الرشيد نى اىچون بو قدرلى قاطىلىق قىلغان — معلوم دگىلر. ياش آدملار نھايت چىدامامىلر — بىر بىرىنى ايله ھاروندىن باشقا قاوشمىلر. صوگرە عىيىدە حاملە بولوب، بالاسىنى ھاروندىن ياشرو اىچون عربستانغە يىبارسەردە ھارون بعض خاۋنلرنىڭ قباحەتلىكلىرى سايبەسندە حقيقت حالنى بلوب فوق العادە صورتدە آچولانوب بىچارە جعفر بىرمكىنى اعدام قىلدىروب، آناسىنى حبس خانەگە يابدىرمىشدر. «بختكە اوشانما! اول حىتى بىرمكىلرگەدە خىانت قىلدى» دىوب حاضردەدە عربلر آراسىدە سويلەنمىكەدر.

معتصم باللهنىڭ خاتونى قطر الندى دە بودورنىڭ مشهورەلرى چەلمەسندىر. قطر الندى اوزىنىڭ سراينىدە «ادىيات، فن و صناعت سوكوچى قىلر جمعىتى ياساب، عصرىنىڭ عالملىرى، ادىبلىرى و خانملر بو مجلسدە حاضق بولارق فىنى وادىي مباحثە و مكالمەلدە بولنمىشلردر. معتصم باللهنىڭ وفاتى بعدندە ئىختكە آننىڭ اوغلى كچوك مقتدر خلىفە بولغاچ بىوك مەلىكتىنىڭ بار ادارەسى قطر الندىنىڭ قولىنە كىچىشدر. قطر الندى اوزى حكومت دىوانىنىڭ

رئىسە بولوب؛ محكەملەردە حاضىر بولمىشدر، وزبىرلىرى و بىوك مامورلىرى ايله بىرگە چىت مەلىكت سقىرلىرىنى سراينىدە قبول قىلدىغى تارىخ ايله مېشىدر. ۱۶ نچى عصردە بولغان مشهور امام سىمولى حضرتلىرى آننىڭ حقتىدە شويلە يازمىدەدر: سنە ھىجرىيەنىڭ ۴۵۳ نچى سنەسندە خلىفە مقتدرنىڭ آناسى قطر الندى بىر خستە خانە بىنا قىلدىروب سنوى بىرى مىڭ دىنار ھەاش تەيىن قىلمىش. بو وقتلردە خلىفەلرنىڭ يوشاقلىقلىرى سايبەسندە بار ادارە خاتونلرنىڭ قوللرىنە توشوب، آنلر مەلىكتىنىڭ بار اشلرىنى اوزلرنچە اشلەگانلر، مقتدرنىڭكە آناسى ايلنىڭ مەھم مەسئەللىرىنى اوزى حل قىلوب تەبەسندىن عربىلەر، شكائىتىلر آلمىش؛ چىت مەلىكت سقىرلىرىنى اوزى قبول قىلمىش؛ وزبىرلر و باشقا حكومت مامورلىرى آكار مەلىكت اشلرى حقتىدە مەلومات كىنە بىوروب طورارق، ھر نظام و ھر فرمان قطر الندىنىڭ اسمىدىن و آننىڭ امضاسى ايله اعلان قىلنمىشدر.

علم و معرفت كسب ايتو اىچون بولغان حرىكت بو دورنىڭ ھر صىنى مەسئەلەرنىدە موجود بولمىشدر. مثلاً: مشهورە فخرالنساء خانم بغداد مدرسەلەرنىدە ادىياتدىن درس بېرىش؛ ام الحىر فاطمە ايله ام ابراهيم المزدانىلردە بعض قىلردە مھارت نام كسب قىلوب، تارىخىدە بىوك نام قالدۇرمىشلردر. سىيە نافىحە امام شافىي حضرتلىرىنىڭ مەرىپەسىدر. بو دورنىڭ ايتىلارنىدە باشقا جەھتلەردىدە خاتونلر بىك قىساقلىقە دگىلر ايدى، عباسىلارنىڭ ايكىنچىسى بولغان منصور دوانقىنىڭ ايكى سىكلىسى، شىرقى روما قىصرلىرى ايله بولغان مھار بەلردە، صوغىش كىوملىرى كىيونوب عىسكىرنىڭ اىچىدە يوردىكلىرى مەلومدر. بعض بىوك آدملرنىڭ خاتونى و قىللىرى اير و آنالرىنى قىرالاندىروب صوغىشقا اوزانمىشلردر، لىكن ايرانلرنىڭ ئاثير و نفوذلىرى آرتقان صابىن، شول نىسبەتكە گوزل و ياخشى خاتونلرنىڭ مقدارلىرى كىومىكە بولارق، پىردە كوندىن كون خاتونلرنى آرتقراق چورماب نھايت اولكى سەادت و قىللىرى تامام بوغالارق آننىڭ اوزىنە جابلو، حرم، حرم

صاچپىلىرى، تۈرلى مادەلەر ايلە بىزانو وقتلىرى يىتىدى، بو وقتدە خاتونلارنىڭ شىخىمىنلىرى تمام ايزىلۇب، آنىڭ اىچون اوڭى — علم ومەرفت كىسب ايتو وايرلرگە گوزل صورتدە تائىر قىلو اورنىمىنە — اسارت، پردە ھېچ بر اشىز يورطلردە تىك اوپرو زمانلىرى باشلانەدر. خانونلارنىڭ اوڭى صورتدە باشاۋلىرى آخىق ايرانىلارنىڭ مەلىك تائىرلىرى جىتتەشە آلماغان اورناردە غنە قالماشدر. ترك — تاتارلار ھم انداس عربلىرى شول حالدە ايدىلار. ترك — تاتار خانونلىرى اسلامىتىنى قىبول قىلغانغە قىرىپىك ايرىكلىكە بولماشلىرى؛ ھم شولاي بولمى دىگل: ھر وقت صحراوردە، بر اورندىن ايكىچى اورنغە كوچوب، ساعت صابىن ئىللە نىستى كوتماگان واقىلرگە حاضر طورورغە مېيور بولغان كوچبە خىلقلر آراسىدە خاتونلر ايرلر ايلە بىرلىككە بول آغرلىقلىرىنى، مشىقتلىرىنى كوچگانلىككەن ھر شىدە آنلر ايلە ھساۋى بولورغە تىوشىلدىر. كوچبە خىلقلردە — خاتونلر ايرلرنىڭ بر نىچى ياردىچىلر يىدر. حاضرگى وقتدە شەرلرگە ھم اوللرغە اوپوروب قالغان ترك — تاتارلردە خاتونلر نىقدەر ايزىگان ونىقدەر حقوقسىزلانغان بولسا، لردە شولوق خىلقلرنىڭ كوچبە بولغانلر يىنىڭ خاتونلىرى اسارت وياپولونىڭ نى ايدىكىنىدە بلمىدر. بو خىلقلردە اسلامىتىنى قىبول قىلغاننىڭ سوڭىدە خاتونلارنىڭ حاللىرى، ئىلىگى ايرانىلر ايلە قاطشولرىنىدە قىدر بردە اورگانمادى. ايرانىلر ايلە قاطشاقچە عباسىلارنىڭ مەلىكتىلرندە بولغان اشلر آنلرنگە باشلرىنىدە كىلدى.

آفرىقا قىتئەسىنىڭ جزائر مەلىكتىدە دىنياغە كىلۇب، ۳۱ نىچى عصردە تاتارستاندە سىياحت قىلمىش بر عرب، اوزىنىڭ خاطرە دىقتىرىدە: «اوزىك خان دورىدە تاتارلارنىڭ خاتونلرغە فوق العادە صورتدە اعتبار واحترام قىلىقلىرىنى، تمام تەجب ايلە يازمىدەدر.

اسلامىتىنى قىبول قىلغان باشقە خاتونلر بىتونلاى كىشىلىككەن چىقاريلۇب، بزم «ساۋلە» سوزىدىن آڭلادىقىز ھەنى ايلە آنلردە ساۋلە بولماغان ايسەدە — ترك — تاتارلردە اش بالەكس بولماشدر، شونىڭ ايلە برابر

ئەۋلاد گۈزۈپىسى

www.ewlat.org

www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

ترك — تاتارلر گرچه نيقدر فاطى وصو غشچان بر خلق بولسەلردە علم و معرفتى بارا طەشلر؛ مشهور آقصابى تيمىرنىڭ بار بالالرىدە علم و معرفت مجيدلر: آنلر خستە خانە، مکتىبلر حتى رصد خانەلر بنا قىلدروب عالمرنى حمایە ايتەلر و ادبیاتنىڭ انتشارىنە كۆپ سەى و غيرت قىلالر! ترك — تاتار خلقىنىڭ خانونلرى ايسە — عباسىلرنىڭ ايكى قوتلى و عرب مەدنىيىتىنىڭ ايكى بيوك و قندوق، عالم، اديب عربلرنى اوزلرىنىڭ زكاوتلرى ايله حيران قىلمەشلردر.

عربلر ايكى اوڭلارى آسيا چوللارنىدە كوجەلك حالندە ياشامقە بولغان ترك — تاتار قەبىلەلرى حقتە هېچ بر نرسە بلماەشلر. عربلرنىڭ اعتقادلرىدە آنلر ولله نىندى و عشى بر قوم بولمەشلر. عربلر ايله تاتار تركلر آراسىدە بولغان مھارەلردە اسىر نوشكان ترك قىلرى قىمت بەا ايله جارىە صورتدە بيك باى آدملىرگە ساتلوب گوزل تربيە آلەشلر و صوكرەلرى زوروق درجەلرگە هم مەشلردر. هارون الرشيدنىڭ آناسى ايله مەدى باللەنىڭ زوجەسى - ترك قىلرى بولمەشلر. بو عصرلردە هر طرفدە فنون، ادبیات و شعرە ماهر خانملر فوق العادە كۆپ بولارق مسلمانلر آراسىدە خانونلرنىڭ شەخسىلرى بر تورلیدە قىلماش و هېچ بر وقتدە حاضرگى حالدە بولماەشدر. بو وقتلردە مشهورە خانونلر عالم اسلامدە بيك كويدر. آنلر اوزلرىنىڭ گوزل طبيعتلرى، ياخشىلىقلرى و بيگراك علم و معرفتلىرى سايبەنىدە اهالى عندىدە اعتبارلى بولوب، بيوك تاثير و نفوذ صاحىبەلرى بولمەشلر. آنلر آراسىدە پادشاە بولوب، بيوك مەلىكىلرنى بيك ياخشى صورتدە اداره قىلغان خانونلردە موجود بولارق بو خاتون پادشاھلر اوزلرىنىڭ وزىرلىرى ايله بىرلىكدە مەلىكىت اشلىرىنى يورتەشلر، شەرلر، يوللر، مکتىبلر صالحەشلر و فقير اھالىگە داوما انعام و احساندە بولمەشلردر. بۇندى خاتونلر مصردە، ايراندە، اندلسدە و ھندستاندە موجود بولمەشلردر. شامدە مشهور صلاح الدين ايوبى حضرتلرىنىڭ زوجە

ترك خانملرى

مكرمەسى خدىيجە خانم نىڭ بىك كۆپ شەرلەردە مکتىپلەر سالدىغى تارىخى ايله مېتىر. ساجوقى پادشاھلار نىڭ بىرىنىڭ زوجەسى تورخان خاتون پادشاھ بولوب اطرافتە عصر نىڭ بىك آدملىرى ھر وقت حاضر بولوش واوز نىڭ گوزل ادارەسى ايله چەلە تېھەسىنىڭ مېتىنى جلب قىلىشىر. ايراندە اخلاق نىڭ توزالووينە بىك تاثيرى بولدىغى منقولدىر. شىرازە حكىمدارلىق قىلغان علميە خاتوندە شىرازىنى فوق العادە صورتدە زىنتلەشىر. كندىسى غايت دىندار بولوب سرايندە عالملىر وادىپلر داوما حاضر بولارلىق آنىڭ طلبى ايله فنى مصاحبىلر باصاب فنى وادى مباحثەلردە بولمىشىلردىر.

ايران نىڭ وغان نىڭ اصلا تاثيرى آستىنە كىرگەن انداسدەدە حاللىر شوبىلەدر. انداس نىڭ تاثيراىنىنە قىدرلى خاتونلر ايرلر ايله مساوى فى الحقوقى بولمىشىلردىر. ادبىيات، شعر، موسىقىە وفتونىڭ شەرت قازانمىش خاتونلر انداسدە شول قدر كۆپ، كە بارچە سىنىدە ساناب بىتورمىك مەكىن دىگىلدىر. حاصللى مسلمەلر، انداس نىڭ تاثيراىنىنە وشام - ايران عادىتلىرىنىڭ تەمام نفوذ آلولىرىنە قىدرلى ايرلر ايله بىر تىگىز بولوب، آنلر ايله بىرگە علم تحصيل قىلىشىلر، جەمىتىلدە حاضر بولمىشىلر وكۆپ وقتلردە دىنى، فنى وادى مصاحبەلردە ايرلردىن اوستون بولمىشىلردىر. لىكىن، مىليونلرچە ناسف كە، انداس نىڭ تاثيراى، وشام - ايران عادىتلىرىنىڭ نفوذ تام كىسب ايتولىرى صوگىندە خاتونلرنىڭ عىرىتى تەمام يوغالوب مشهورە خاتونلر شوندىن صوگىرە ظاھر بولمى باشلىلر خاتونلر توشد، نوشە نھايت حاضرگى ظلمت، اسارت وحقارت حالىنە كىلەلر. خاتونلر اوزلرنىڭ اھىمىتىلر نى بىلمەن كىك ايرلردە آكارغە بىك توبان كوز ايله قارىلر؛ حى آنلرنى انسانقە بىلە سانامىلر. جەمىت - ايرلر ايله خاتونلردىن مەركىز، كە آنىڭ وجود نىڭ دوامى ھر ايكى طرف نىڭ قوتلى، زوجلى، مەرقىلى بولولىرىنە موقوفدىر. بىناآء علمىە مسلمەنلرنىڭ حاللىرىنىڭ ياخشىلانوى اىچونىڭ ايرلرى ايله برابر خاتونلرنىڭ

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى

www.ewlat.org

www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

كابل شہری خانونی .

ام شہری خانونی .

تونس نك شہر و آول خانونی .

جزائر شہری خانونی .

تونس نك شہر و آول خانونی .

فاس شہری خانونی .

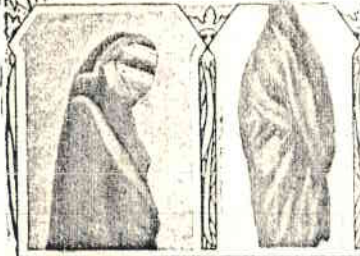
اصفہان دن .

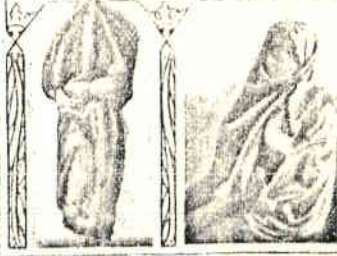
مندسابلن .

استانبوللی .

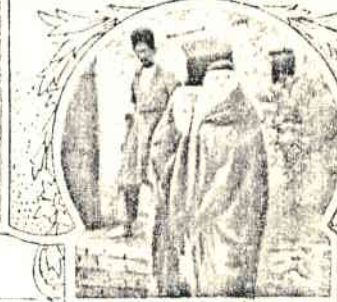
چیروانلی . بصرہلی .

بغدادلی . اسکندریہلی .

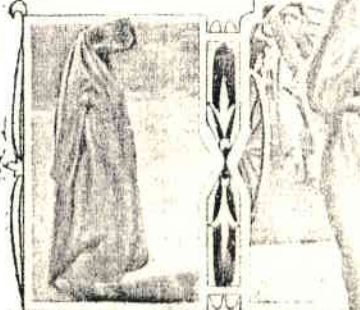

مکہلی .

تبرستان قطعہ سن بلدیہ سن .

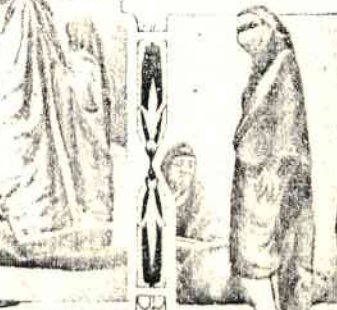
سیرازلی .

مسطرہلی .

قادرہلی .

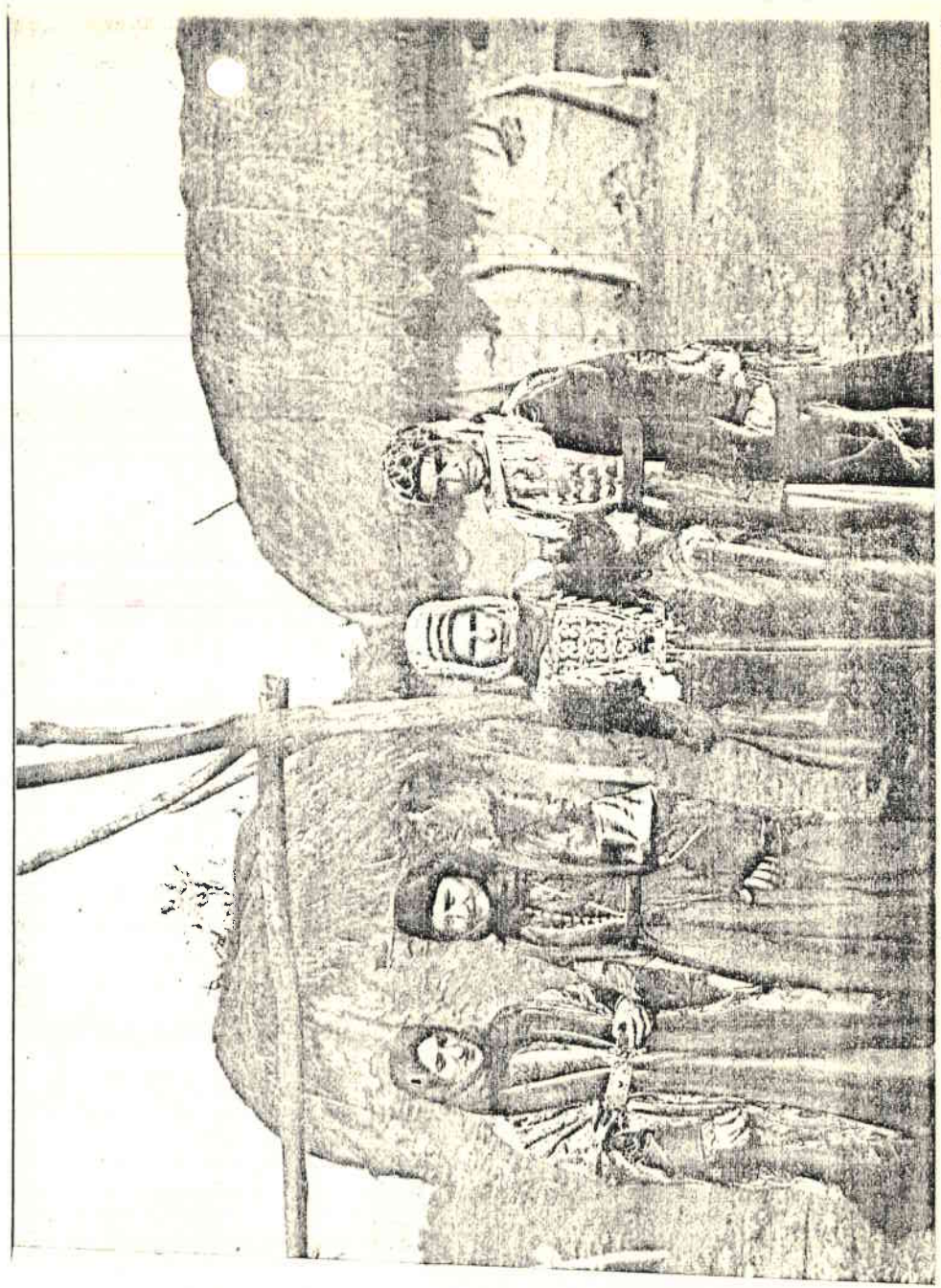
مرقدلی .

مەشىت اجتماعىگە قاتشولرى واوز وظىفەلرىنى بلوب اش قىلورلى لازىمىر. مەسلەلەرە، مەرفىلى بولغاچقنە عالى فكىرلى، ملت پىرور، گوزل اخلاقلى، قوئلى انسانلر ىتوشدرە باشلايدىچىقلردر. حاضرگى زماندە بوزوق عادت و اعتقادلرنى ھىچ بىر توفسىز بىر چىمكە طاشلاب مەسلەلەرنىڭ ناچار طورەشلىرىنى ياخشىرطورغە اجتھاد قىماق، بونىڭ چارەلرىنى طابىق لازىمىر. ابرلرگە علم و معرفت لازم بولغان كىك خانونلرغەدە علم و معرفت لازىمىر. «اسلامنى مانع ترقى» دىمك اصلا درست دىگىلدر. اسلامىت كندىسى ترقى و مدننىمكە ھىچ بىر مانع دىگىلدر. لىكن اوزلرىنى بىيوك عالم صاناب بورگان بىر طاقم جاھىللرگنە عرض شىخىلرى اىچون اسلامنى شويىلە كورساتمىكەدرلر. عالم اسلامنىڭ، اويقودن اويانوى اىچون بىيوك كوب اش كىراك؛ آلاى بولسەدە اجتھاد ھەر آغر شىنىدە بولدىراچقىدر. بارى اجتھاد، بارى غىرت لازم.

شىمىدى، مىڭ شىكلر بولسون، اسلام عالمى اويغانورغە باشلادى، ھەر يردە نىگىزمىننىڭ اچرىك ايدكى و آننىڭ ياراماغانلىقى آكلانا باشلاندى. دىھا بىر آزدن سوڭرە عالم اسلامدە ترقى و مدننىت يولىتە اوز اختىيارى ايلە آطلاچقىدر.

آه، بو مقدس وقتلر تىزرەك بولسە ايدى!

صوڭ

قریم خاتونی

قزان اطرائی خاتونی

خانەلەرە ھەدىە

اوشبو اسمە «صباح» كەتبخانەسى طرفىندىن بىنە بىر سېرىپە
آچىلدى. خانەلەر نىڭ ھوقوقىنى كورسانكان و خانەلەرە لازىم
مەلۇماتنى ھەرما خانەلەرە مەتلىق ھەستلەرنى تارىخى، فىنى،
ادبى ياكە ھكايە طرفىندە بىان ايتكان گوزل اثرلار
ونرچەلر اوشبو اسم آستىدە نىشر ايتولەچكىدر، رسالەلر
مەكەن قىدرلى ھەسور اولاقىدر.

مراجەت اېچون آدرس:

Казань, «САБАХЪ».

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى

www.ewlat.org

www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازىملار ئامبىرى